

Xavier GUAL i REMÍREZ i

Carles MILLÀS i CASTELLVÍ

LES CAUSES DE LA MORT AL BAIX LLOBREGAT

Es presenta, en aquest apartat, una anàlisi de les possibles causes de mort dels habitants del Baix Llobregat en temps dels Àustria. Hom considera captivant l'estudi d'aquest epígraf, donat el seu caire social, cultural i mèdico-sanitari. Les anotacions, que els rectors consignaven al respecte, recollien alguns dels fets més rellevants i significatius de la vida de l'home en aquesta època: la conflictivitat social, el bandolerisme, la revolta dels Segadors, la pressió dels allotjaments militars, les diferents malalties infecto-contagioses, la Guerra de Successió i d'altres esdeveniments anecdòtics ocorreguts al llarg dels segles XVI, XVII i primers anys del XVIII. El que sembla cert, però, és que la major part d'aquests rectors, no mostraven gaire interès a descriure la causa de la mort, sinó que seguien el criteri d'intentar justificar la manca en l'administració dels sagraments (eucaristia, penitència i unció dels malalts) a l'hora de la defunció.

Per tal d'harmonitzar els diferents diagnòstics de la mort, s'ha procedit a recollir i sistematitzar les dades que subministren les catorze parròquies estudiades¹. D'un total de 25.831 actes de defunció, només s'ha trobat documentat el motiu de la mort en 2.288 ocasions, xifra que representa el 8,86% del total de decessos. A partir d'aquest recull, s'han classificat les causes de la mort en tres grans grups: les morts "anormals", les defuncions per malaltia i altra mortalitat.

LES MORTS "ANORMALS"

Es considera mortalitat anormal al diagnòstic de la mort que obliga a una intervenció judicial, ja sigui per la clara evidència d'una etiologia traumàtica-accidental, violenta-criminal o per la seva sospita. Conseqüentment, s'ha subdividit aquesta mortalitat en quatre blocs:

- a) Morts accidentals (incendis, caigudes, gent ofegada o morts de desgràcia).
- b) Morts violentes (assassinats o escanyats, on destaquen els decessos provocats a mans de bandolers i en períodes de conflictivitat social i bèl·lica).

¹ S'ometen en aquest estudi els òbits de Sant Just Desvern.

c) Morts sobtades (morts "de repent" o amb molta promptitud, que si bé podien ser morts naturals es desconeix la seva causa mèdica o la seva tipologia més acurada).

d) Trobats morts (morts localitzats en algun indret concret, és a dir al camí, la pallissa o en son llit, sense especificar, tampoc, la seva etiologia).

S'han documentat 1.046 casos de mortalitat anormal (el 45,7% del total de les causes expressades), dels quals val la pena destacar el nombre absolut de morts violentes, 305 casos, que representen gairebé el 30% d'aquesta mortalitat. A tall d'exemple, s'esmenta aquí, només, l'assassinat de tota una família santboiana, l'onze de gener de 1601: tres homes i dues dones que "mataron-los per robarlos"²; el segrest i assassinat a mans de tres bandolers del fill del batlle de Torrelles, el 21 de febrer de 1628³; la mort d'un home al Papiol que morí barallant-se amb un altre, l'any 1688⁴, o la mort d'un altre home que "morí per sentència real" a Abrera, el 1642⁵.

Respecte a la mortalitat accidental, que representa el 9% del total dels òbits consignats, destaquen, significativament, les morts dels ofegats, 105 casos de mort per submersió —un 50,7% d'aquesta tipologia—. Tot i que es desconeix la seva relació amb les riuades i inundacions del Llobregat, se sap que l'any 1603 morí ofegada en el riu una dona al Papiol⁶, coincidint amb una riuada "general" i, en canvi, s'observa que l'any 1639 s'enregistren, entre altres, la mort de dos homes ofegats⁷, quan no hi ha documentada cap inundació en aquest any. Són representatius, també, dintre d'aquesta mortalitat, les morts traumàtiques, provocades per tot tipus de caigudes (27 casos) —caiguda del campanar, del cavall, per l'escala, d'una olivera—.

En referència a la gent trobada morta (289, 12'6%) i a les morts "repentines" (245 casos, 10'7%), val a dir que, ambdues tipologies, han estat ubicades dins d'aquest epígraf de mortalitat anormal, donat que no es coneix amb certesa la seva etiologia: o bé podien haver mort accidentalment, o bé de mort sospitosa per contagi, o bé per altres raons que la societat tradicional volia amagar. Caldria dir, respecte a això, que dins del col·lectiu de la gent trobada morta hi ha un predomini de pobres que anaven captant.

² FJR, Defuncions, baptismes i nocces..., full 3.

³ APT, Defuncions, 1565-1700.

⁴ APP, Defuncions, 1564-1706.

⁵ APA, Defuncions, 1567-1657.

⁶ APP, Defuncions, 1564-1706.

⁷ APP, Defuncions, 1564-1706, i APSCC, Defuncions, Capsa 02/1.

LES DEFUNCIONS PER MALALTIA

Quant als òbits, en què la mort ha estat diagnosticada com a malaltia (689 casos equivalents al 30'1% del total de la causa de mort consignada), s'han distingit clarament dos grans grups:

- a) malalties epidemiològiques (pesta, verola i xarampió), i
- b) malalties no epidemiològiques.

Les malalties epidemiològiques representen el 30% de les morts per malaltia. La pesta —expressada amb els noms de "contagi", "morbo", "sospita de contagi", "mal contagiós", "empestats" o pròpiament pesta—, es troba documentada en 176 partides, distribuïdes, majoritàriament, en la pandèmia dels anys 1651 (entrada de la pesta al Baix Llobregat), 1652 (d'abast pràcticament general) i 1653 (únicament a les parròquies d'Abrera, d'Olesa i de Torrelles). És significatiu el buit que presenten algunes parròquies en aquests anys crítics i que coincideix amb subanotacions d'aquesta causa de mort, per la qual cosa, les xifres de mort de pesta podrien encara superar amb escreix les dades obtingudes.

La verola o pigota, amb 27 casos, afectà principalment els albats i es concentrà en els anys 1607, 1670, 1676, 1679, 1695 i 1697 a les parròquies de Sant Andreu, Cervelló, Martorell i Sant Climent. També el xarampió es documenta, en dues ocasions, a Sant Climent.

Respecte a la mortalitat ocasionada per malalties no epidemiològiques, en les quals hi ha consignats diagnòstics o símptomes mèdics evidents ("bascha", "espasmes", "mal de gola", "feridura", gota, "mala bua", "aschas", "mal de Sant Pau", "sarna", "bogeria" ...), s'han documentat, als sacramentaris consultats, 484 casos, que representen el 21,1% del total de morts consignades.

ALTRA MORTALITAT

Sota aquest epígraf, s'han classificat els 553 casos (24,2% del total) en què la mort ha estat provocada per motius diversos, com poden ser: els nadons primsenyats, les morts naturals, la incontinència, les morts de part i de post-part, o un suïcidi (expressament enregistrat a Sant Boi⁸, l'any 1601). No s'han consignat, com a causa de mort en el present estudi, els casos de difunts que moriren als hospitals locals (Martorell, Olesa, el Papiol, Sant Boi i Sant Feliu) o a l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona. El motiu sembla clar: de què moriren?, malaltia?, ferida d'arma?, incontinència?...

A la Taula IV es recullen i classifiquen totes les causes de mort consignades en els llibres de defuncions analitzats.

⁸ FPJR, Defuncions, baptismes..., Lligall 1: "es llança al pou estant frenètic".

Taula IV: Les causes de la mort al Baix Llobregat

CAUSA DE LA MORTALITAT	Xifres absolutes	%
1.-MORTALITAT "ANORMAL"		
A)Morts accidentals:		
<i>Ofegat al riu o a la riera</i>	70	
<i>Ofegat en caure a una bassa, toll, sitja o sèquia</i>	12	
<i>S'ofega en un cup de verema o trull</i>	7	
<i>Offegat dins lo pou</i>	11	
<i>Offegat</i>	5	
<i>Enderroch</i>	4	
<i>Desgràcia a la guixera</i>	1	
<i>Mort de desgràcia</i>	13	
<i>Morí ab una gleva de terra li caigué de sobte</i>	1	
<i>Li passà una carreta per sobre</i>	2	
<i>Una carreta l'arrastrà y lo soterrà al prat</i>	1	
<i>Moriren d'una sotreada en la carretera</i>	6	
<i>Desgraciada caiguda</i>	6	
<i>Caiguda del cavall o matxo</i>	3	
<i>Caiguda del campanar</i>	1	
<i>Caiguda per l'escala</i>	2	
<i>Caiguda d'una valla</i>	1	
<i>Caiguda d'una rabà</i>	1	
<i>Caiguda d'olivera o pi</i>	6	
<i>Caiguda de bossa al cap</i>	1	
<i>S'obrí el cap d'una caiguda</i>	1	
<i>Caigué fent un pou</i>	1	
<i>Li caigué damunt una olivera</i>	1	
<i>Los caigué la paret damunt</i>	2	
<i>Morí al passar pel pont i caient</i>	1	
<i>Lo matà un porc senglar</i>	1	
<i>Mossegada de llop</i>	1	
<i>Mossegada de serp</i>	2	
<i>Rebentat d'una cossa de matxo o mula</i>	3	
<i>Llamp</i>	15	
<i>Accident</i>	25	
TOTAL	207	9
B)Morts violentes		
<i>De pedrenyalada, arcabussada, escopetada, mosquetada o cop de pistola</i>	160	
<i>Escopetada y punyalada</i>	3	
<i>Escopetada i cop de sabre</i>	1	
<i>Punyalada, estocada o cop de daga</i>	11	
<i>Assassinats</i>	5	
<i>Lo mataren</i>	47	
<i>Lo mataren los bandolers</i>	1	
<i>Lo mataren los castellans</i>	5	
<i>Lo mataren los soldats</i>	5	
<i>Passats per les armes o ajusticiats</i>	10	
<i>Morí a la guerra</i>	2	
<i>Morí a la presó</i>	3	
<i>Morí en lo siti de Barcelona</i>	9	
<i>Morí en la batalla de Montmeló</i>	3	
<i>Morí en la derrota de Martorell</i>	3	
<i>Morí en lo assalt de Castellví</i>	1	
<i>Morí en la pelea de Lleyda</i>	1	
<i>Morí a mans de l'enemic</i>	2	
<i>Degollat</i>	3	
<i>Escanyat</i>	2	
<i>Penjat</i>	2	
<i>Mort a cops</i>	1	
<i>A cops de pedra</i>	4	
<i>Morí sentenciat a les forques</i>	1	
<i>Bandolers ajusticiats</i>	2	
<i>Mort per sentència real</i>	1	
<i>Mort violenta</i>	17	
TOTAL	305	13,3

C) Mort sobtada o de repent		
<i>De repent, impensadament, de sobte, molt de prompte</i>	245	
TOTAL	245	10,7
D) Trobats morts		
<i>Trobats morts</i>	195	
<i>Trobat mort ab son casa o llit</i>	21	
<i>Trobat mort en lo camí o al carrer</i>	40	
<i>Trobats morts a la pallissa</i>	33	
TOTAL	289	12,6
2.-MORTALITAT PER MALALTIA		
A) Epidemiològiques		
<i>Contagi, sospita de contagi, mal contagiós, morbo o pesta</i>	176	
<i>Verola</i>	27	
<i>Xarampió</i>	2	
TOTAL	205	9
B) No epidemiològiques		
<i>Basca, bascha o Basqua</i>	114	
<i>Feridura</i>	41	
<i>Ferida per la llengua</i>	1	
<i>Una mala bua o un mal gra</i>	11	
<i>Gota</i>	6	
<i>Fluxe de sang</i>	3	
<i>Sense parlar o hagué perduda la paraula i el sentit</i>	33	
<i>Perdre els sentits</i>	13	
<i>Mal de gola o impedit de gola</i>	5	
<i>Paroxisme</i>	1	
<i>Quedar nefrat</i>	1	
<i>Indisposició</i>	3	
<i>Inflat</i>	2	
<i>Bomia</i>	1	
<i>Los cucs lo ofegaren</i>	1	
<i>Aschas</i>	2	
<i>Espasmes</i>	4	
<i>Mal de ventre</i>	1	
<i>Mal de costat</i>	1	
<i>Mal de mare</i>	1	
<i>Mal de Sant Pau</i>	1	
<i>Li vingué vòmit</i>	21	
<i>Impedit</i>	25	
<i>Desvariejava</i>	8	
<i>Boig o privat del cap o no estar in suo ser</i>	8	
<i>Haver-se tornat furiós o anutg</i>	2	
<i>Li vingué deliri</i>	2	
<i>Desgana</i>	1	
<i>Barretes</i>	1	
<i>Modorria i cansament</i>	4	
<i>Mort de cambres</i>	1	
<i>Sarna</i>	1	
<i>Febres</i>	7	
<i>Malaltia corporal</i>	1	
<i>Mal desconegut</i>	2	
<i>Malaltia o morí malalt</i>	154	
TOTAL	484	21,1
3.-ALTRA MORTALITAT		
<i>Mort natural</i>	270	
<i>Mort de part</i>	33	
<i>Mort neonatal i post-part</i>	92	
<i>No podia mamar</i>	3	
<i>Nen o nena que criava o alletava</i>	45	
<i>Primsenyat o cas de necessitat</i>	93	
<i>Prenyada amb grans dolors</i>	1	
<i>Incontinent</i>	6	
<i>Suïcidi</i>	1	
<i>Morí de vey o de vellesa</i>	9	
TOTAL	553	24,2
XIFRES TOTALS DE MORT EXPRESSADA	2.288	100

Des del camp de la història de la medicina, també s'han estudiat les *causa mortis*. La recerca iniciada pels doctors Manuel Camps i Manuel Camps⁹ a la Catalunya de ponent ha portat a la publicació de diverses tesis doctorals; no obstant això, no s'ha pres un determini homogeneïtzat, quant a la classificació de l'etiologia dels decessos. Així, per exemple, mentre que Miquel À. Alvarez¹⁰, Daniel Montaña¹¹, Carles Perpiñà¹², i Lluís Sallés¹³, parlen, amb petites matisacions, d'una mort natural (sospitosa, diagnosticada i sense diagnòstic) i d'una mort violenta; en Miquel Vilardell¹⁴, Josep Grau¹⁵ i Josep Ramis¹⁶ classifiquen la *causa mortis* en morts naturals documentades i en morts mèdico-legals (violentes, dubtoses i sospitoses); en Conrad Curtó¹⁷ també les agrupa en dues categories però diferents de les anteriors: morts no consignades i morts consignades (morts mèdico-legals –trobat morts i violentes– i morts naturals –sobtades, d'epidèmies, post-part–); Francesc X. Lladó¹⁸, per la seva banda, distingeix cinc *causa mortis* (violenta, natural, natural sospitosa, natural diagnosticada i natural sense diagnòstic), i, finalment, Jordi Pau¹⁹ les ordena en morts violentes (submersió, arma de foc, execució, trobat morts...) i morts de causa mèdica o "naturals" (especificades –part, malalties infeccioses...– i inespecificades –com les morts sobtades o els trobat morts–).

Valentí Gual²⁰, a la Conca de Barberà (principalment, Barberà de la Conca i Vilaverd-la Riba), enregistra les causes de la mort al llarg dels segles XVII i XVIII. Destaca la mortalitat anormal (violència, accidents i "gent trobada morta") i ofereix una categorització de les malalties remarcant la mortalitat adulta per sufocació i per inflamació, i la infantil, per la infecció de cucs i la verola. Bona part del seu estudi el dedica a la mortalitat maternal i a les morts de besonades.

Daniel Montaña²¹ obté, a Sant Quirze del Vallès, entre 1606 i 1699, un 0,86% de morts violentes, un 1,11% de morts sospitoses i un 7,39% de morts naturals; a Sant Julià, al llarg del segle XVII, la taxa de

⁹ CAMPS, MANUEL I CAMPS, MANUEL: *Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Joan de Lleida. Segle XVII*, 1983.

¹⁰ ÀLVAREZ, MIQUEL À.: *Aspectes sanitaris...*, 1993, p. 217-229.

¹¹ MONTAÑA, DANIEL: *Aspectes sanitaris...*, 1987, p. 47-73.

¹² PERPIÑÀ, CARLES: *Aspectes sanitaris...*, 1988, p. 710-712 i 716-718.

¹³ SALLÉS, LLUÍS: *Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Solsona, (1565-1700)*, 1995, p. 134-168.

¹⁴ VILARDELL, MIQUEL: *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la comarca d'Osona: el Lluçanès. Segles XVI, XVII i XVIII*, 1993, p. 403-456.

¹⁵ GRAU, JOSEP: *Aspectes sanitaris...*, 1995, p. 169-210.

¹⁶ RAMIS, JOSEP: *Aspectes sanitaris...*, 1995, p. 162-185.

¹⁷ CURTÓ, CONRAD: *Aspectes sanitaris...*, 1992, p. 974-981.

¹⁸ LLADÓ, FRANCESC X.: *Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Pere de Reus*, 1995, p. 229-236.

¹⁹ PAU, JORDI: *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del Priorat (s. XVI a XVIII)*, 1992, p. 1130-1174 i 1242-1264.

²⁰ GUAL, VALENTÍ: *La família moderna...*, 1993, p. 307-329.

²¹ MONTAÑA, DANIEL: *Aspectes sanitaris...*, 1987, p. 47-59, 65-73 i 78-79.

morts violentes és més alta (3,76%), es repeteix el percentatge de morts sospitoses i minva el tant per cent de morts naturals (3,10%); i a Toudell, entre 1651 i 1699, només enregistra morts sospitoses (2,27%).

Miquel À. Alvarez²² aconsegueix a Sant Sadurní d'Anoia, entre 1600-38 i 1642-89 per als cossos i des del 1648 per als albat, un 4,19% de morts violentes, un 1,02% de morts sospitoses i un 13,22% de morts naturals; a Sant Pere de Riudebitlles, entre 1611 i 1699, la taxa de morts violentes disminueix (1,75%), augmenta el percentatge de morts sospitoses (1,05%) i minva, també, el tant per cent de morts naturals (11,35%); a Gelida, per a tot el segle XVII, enregistra un 2,73% de morts violentes, un 1,47% de morts sospitoses i un 11,54% de morts naturals; a l'Avern, entre 1641 i 1699, presenta un 1,41% de morts violentes, un 4,24% de morts sospitoses i un 4,59% de morts naturals; i, finalment, per a Sant Pau d'Ordal, comptabilitza un 3,44% per a les primeres, un 0,69% per a les segones i un 8,25% per a les terceres.

Al Maresme, Conrad Curtó²³ obté, per a tot el segle XVII, una taxa de morts naturals de 14,58% a Cabrera de Mar i de 11,18% a Vilassar de Mar, un percentatge de morts sospitoses de 0,56% i de 0,40%, respectivament, i un tant per cent de morts violentes de 2,30% a Cabrera i de 2,06% a Vilassar. Per la seva banda, Josep Ramis²⁴, a Mataró, aconsegueix uns valors molt baixos al llarg del disset: un 0,9% de morts violentes, un 0,4% de morts sospitoses i un 0,1% de morts naturals.

Lluís Sallés²⁵, al Solsonès, ofereix uns resultats globals per als segles XVI i XVII. La mortalitat violenta representa el 2,22%, la sospitosa l'1,76% i la natural l'1,73% del total de difunts.

Per acabar, es recull l'estudi de Raimon Masdéu²⁶ sobre les causes de la mort a la parròquia de Sant Just Desvern al llarg dels segles XVI i XVII. L'anàlisi d'aquest buidatge —sobre 750 defuncions— enregistra seixanta-quatre causes de mort (gairebé un 9%), de les quals, 23 casos són d'assassinats per pedrenyal, escopetada o punyalada; 15 casos els motiven basques; 10 corresponen a mortalitat accidental; 7 decessos presenten un diagnòstic de malaltia corporal; 3 són casos de morts dessagnats; 2 casos són motivats pel "mal de Sant Pau" i per la gota; i, per últim, 1 cas de reuma i un altre de verola.

²² ÀLVAREZ, MIQUEL À.: *Aspectes sanitaris...*, 1993, p. 122-124, 137-145, 159-166, 176-178 i 189-190.

²³ CURTÓ, CONRAD: *Aspectes sanitaris...*, 1991, p., 254 i 671-672.

²⁴ RAMIS, JOSEP: *Aspectes sanitaris...*, 1994, p. 102-117.

²⁵ SALLÉS, LLUÍS: *Aspectes sanitaris...*, 1994, p. 134-168 i 241-245.

²⁶ MASDEU, RAIMON: *Demografia...*, p. 150-153.